

מבררת הגמרא: **גְּבוּלֶיהָ בְּכֶמֶה** – מה הוא שיעור רוחבו של גבול
הערוגה המקיף אותה מבחוץ. מבארת הגמרא: **בְּדִתָּנָן** – כמו ששינו
בענין מי שהיתה שדהו נטועה ירק ורוצה ליטע בתוכה שורה של ירק
אחר, **רַבִּי יְהוּדָה אָמַר**, צריך הוא להרחיק מהירק שבשדה לשורה
בְּמֵלֵא רֹחֵב פְּרָסָה – פרסת כף רגל, דהיינו טפח, ויש ללמוד מדבריו
שכמו כן גבול ערוגה הוא טפח, כמו שיבואר בסמוך.
אָמַר רַבִּי יוֹרְאֵה, וְאִיתֵּימָא – ויש אומרים שרבי **הֲנִינְא בַּר פָּפָא**
אמר, **מֵאֵי טַעְמֵיהָ** – מה טעמו דרבי **יְהוּדָה** שסבר שמקום שרוחבו
טפח יש לו חשיבות להיות מבדיל בין השדה לשורה, **דְּבִתִּיב** –
שנאמר בפסוק שמשבח את ארץ ישראל שאין צריך לטרוח
בהשקיית שדותיה, כי היא שותה למטר השמים, ואינה בארץ מצרים
שעליה נאמר (דברים יא) **יְהִשְׁקֶיךָ בְּרִגְלֶךָ בִּגְן הַיָּרֵק**, שאתה צריך
להטעין מים על כתפך ולהלך ברגלך סביבותיה להשקותה, ותיבת
'ברגלך' מיותרת ללמד, **מָה** – כשם שפרסת הרגל רחבה **טַפְחָהּ**, **אָהּ**
גְּבוּל הערוגה שעשוי לצורך השקייתה, **נָמִי** (וגם כן) שיעורו **טַפְחָהּ**,
ויש ללמוד מכך שהחשיבה התורה מקום זה, משמע שהוא חשוב גם
לענין מראית העין ומוציא מידי ערבוב, וכמו כן לעניינו, כשמוקפת
הערוגה בגבול טפח, הרי הוא מחשיב אותה כמקום בפני עצמו, לענין
שיתעיל בה ראש תור הנכנס לתוכה והיוצא ממנה, כשם שמועיל
בשדה 'ראש תור' הוא כינוי לטפח בסוף השדה שזורע בצורת
משולש, או ערוגת ירק הזורעה בצורה זו, ואם הוא נכנס לתוך שדה
של מין אחר של ירק (ציור ג), אין בו משום איסור כלאים, מפני
שראש התור נראה כסוף השדה של המין האחד, ואין כאן ערבוב.
הגמרא מבארת באיזה מקום זורעה הערוגה שבמשנתנו: **אָמַר רַב,**
עֲרוּגָה בְּחוּרְכָּה שְׁנִינִי – ערוגה זו ששינו במשנתנו, שהותר לזרוע
בה חמשה זרעונים בששה טפחים, הוא רק באופן שאין סביבה
ערוגות נוספות ממינים אחרים, שהרי לא פירשה המשנה אלא את
מקום זריעת חמשה הזרעונים שבתוכה, שארבעה מהם זרועים
בארבע הרוחות ואחד באמצע, ואם היא מוקפת בערוגות סביבותיה,
שהמרחק ביניהן שני טפחים (כשיעור רוחב הגבול של כל ערוגה) לא
יוכל להרחיק את ארבעת הזרעונים שברוחות מהאמצעי כשיעור
הראוי, שהרי צריך להרחיק את הזרעונים שבארבעת רוחותיה
מהזרעים שבערוגות שסביבה שלשה טפחים, ונותנו להרחקת
הזרעים שבגבולות מהאמצעי רק שני טפחים.
הגמרא מקשה על רב: **וְהָאִיכָא מְקוֹם קְרָנֹת** – מה דחק את רב שלא
להעמיד את המשנה בערוגה שבין הערוגות, והרי אפילו אם תהיה
מוקפת שלש ערוגות מכל צד שבה וביחד יהיו שמונה ערוגות, אפשר
הדבר שזרע בה חמשה זרעונים וגם ירחיקה משאר הערוגות
כשיעור הראוי, והיינו, שזרע את רוחות הערוגה האמצעית מהקֶרֶן
עד קרוב לחצי הרוח, ואת הערוגות הסמוכות לה יזרע בחציים השני
של הרוחות, כך שישאר ביניהם מרחק של טפח ברוחב (כשנעמיד את
זו מול זו), ועוד נסיף לזה את רוחב הגבול של שתי הערוגות, וביחד
הם שלשה טפחים (ציור ד), ומדוע הווקק רב לומר שמדובר דווקא
בערוגה שבחורבה.
מתרצת הגמרא: **אָמַר רַבִּי רַב מְשִׁמֵּיה דְרַב** – אמרו בני הישיבה של
רב בשם רב, משנתנו עסקה **פְּאוּפִין** שהוא **מְמֵלֵא אֶת הַקְּרָנֹת** –
שזרע את כל רוחות הערוגה בצפון ובדרום, מקרן מערבית לקרן
מזרחית, וברוח מזרחית ומערבית זרע גרעין אחד באמצעה, ונמצא
שאינו יכול לזרוע סמוך לה בצד הצפוני והדרומי (ציור ה).
מקשה הגמרא, **וְלִיֹּרֵעַ מֵאֲבָרָא וְלֹא לִמְלֵי מְנוּאִי** – שזרע את

וממשיכה הגמרא לבאר,
וְקִים לְהוּ לְרַבָּנָן – ובקאים היו חכמים בענין זה, שסתם ערוגה
שזרועים בה חמשה מיני זרעים, צריכה להיות בת ששה טפחים, כדי
שלא יהיה בה משום כלאים, והטעם, **דְּחִמְשָׁא בְּשִׂיתָא** – שחמשה
זרעים הזרועים בערוגת ששה, **לֹא יִנְקִי מִהֲדָרִי** – אינו יונק הזרע
האמצעי מהזרעים שבארבע הרוחות, ולא הם יונקים ממנו, לפי
שיעור יניקת זרע היא עד טפח ומחצה עם מקום הזרע, נמצא
שיעור ההרחקה בין הזרעים שבגבולות הערוגה לזרע האמצעי
(והוא בכלל) בכדי שלא תתערב יניקת מין אחד בחבירו, הוא שלשה
טפחים, הרי בהכרח ששיעור הערוגה ששה על ששה טפחים (ושלשה
טפחים מהאמצעי לצד זה ושלשה לצד שכנגדו, וכך לכל הכיוונים)
(ציורים א–ב), ולפי חשבון זה ניתן לזרוע חמשה מיני זרעים בערוגה
של ששה על ששה טפחים.
מבררת הגמרא: **וּמִנְלֵן דְּהָא דְקִים לְהוּ לְרַבָּנָן (דְּחִמְשָׁא בְּשִׂיתָא)**
מִיִּלְתָּא הִיא – ומנין שבקאותם של חכמים בענין עבודת קרקע, היא
דבר ברור ומוסכם שאפשר לסמוך עליו בדיני תורה ולומר שאכן
יכולים לדעת שיעור יניקתו של כל דבר. מבארת הגמרא: שיש לכך
סמך מהתורה, **דְּאָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר אֲבָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מֵאֵי**
דְּבִתִּיב – מה משמעות הכתוב (דברים יט יד) **לֹא תִסֵּג גְּבוּל רֵעֶךָ**
[אֲשֶׁר גְּבָלוֹ רֵאשׁוֹנִים], וכי גבול רעך שלא גבול ראשונים מותר
להסיג, אלא המקרא מלמדנו ענין אחר, **שֶׁגְּבָלוֹ שְׁנֵיגְבָלוֹ רֵאשׁוֹנִים**
וכפי שיבואר בסמוך מי הם אותם ראשונים, ששיעורו וגבולו מהו
שיעור יניקת הזרע, אותו גבול **לֹא תִסֵּג**, כלומר לא תזרע סמוך
לגבול שדה חבירך, באופן שהזרע יינק משדהו ויכחישה, הרי למדנו
מכאן שהתורה סמכה על חכמתם ובקיותם של בני אדם בזה.
מבררת הגמרא: **מֵאֵי 'גְּבָלוֹ רֵאשׁוֹנִים'** – מי הם הראשונים שגבולו
זאת. מבארת הגמרא: **אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנְתָן,**
(מֵאֵי) דְּבִתִּיב – שנאמר בענין בני שעיר, שישבו בארץ אדום קודם
שהורישם עשו, **אֵלֶּה בְנֵי שְׁעִיר הַחֹזִי יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ** (בראשית לו
כ), ולשון הפסוק תמוה, **אֵמֻוּ בְּלִי עֲלֵמָא** – וכי כל יושבי העולם חוץ
מבני שעיר, יושְׁבֵי רְקִיעַ יִנְהוּ (דם), ומדוע דווקא עליהם אמר
יושבי הארץ. **אֵלֶּה לְפִי שְׁהִי בְּקִיאִין בְּיִשׁוּבָהּ שֶׁל אָרֶץ** – שידעו
מה ראוי לנטוע בכל מקום בארץ, **שְׁהִי אֲמָרִים, מֵלֵא קִנָּה זֶה**
ו–קנָה הוא קנָה המדה שמדדו בו את מדות הקרקעות, ראוי לְנִטִיעַת
זֶה, **מֵלֵא קִנָּה זֶה לְנִפְתִּים, מֵלֵא קִנָּה זֶה לְתַאנִּים**. וְכִינָה אותם
'חֹזִרִי', על שם שְׁהִי מְרִיחִים אֶת הָאָרֶץ, ועל פי זה היו יודעים מה
היא ראוייה לגדל. וכן מה שנקראה אחת משבעת האומות שבארץ
ישראל 'חֹזִי', **אָמַר רַב פָּפָא**, טעם הדבר, מפני שְׁהִי מְעֻמֵּין אֶת
הָאָרֶץ בְּחִינָא ו–כנחש שמאכלו עפר) וידעו איזו נטיעה ראוייה לה.
רַב אֲהֵא בַר יַעֲקֹב אָמַר טעם אחר למה שנקראו בני שעיר 'חֹזִרִי',
על שם שְׁנַעְשׂוּ בְּנֵי חֹזִרִין מְלִטְרוּחַ בְּנִכְסֵיהֶן, שנטלו מהם בני עשו.
הגמרא מבארת מה ששינו במשנה ששיעור הערוגה ששה על ששה
טפחים: **אָמַר רַב אֲסִי, הָעֲרוּגָה של ששה טפחים ששינו במשנתנו,**
שניתן לזרוע בה חמשה מיני זרעונים, צריך שיהא תוֹכָה שְׁשֶׁה חוּץ
מִגְּבוּלֶיהָ, שדרך זורעי גינות להניח מקום שאינו זרוע סביב הערוגה,
ששם הוא מהלך כשמשקה אותה והוא גבול הערוגה, ומשמיענו רב
אסי, שששה טפחים אינם כוללים מקום זה. **הֲנִינְא נָמִי הָכִי** – שנינו
כן בברייתא כמו שאמר רב אסי, **עֲרוּגָה 'תוֹכָה' שְׁשֶׁה** – הערוגה
עצמה שיעורה ששה טפחים, משמע שהוא מלבד הגבולים.
הגמרא מוסיפה לבאר כמה הוא שיעור רוחב גבול הערוגה מבחוץ.

שבת דף פה עמוד ב תלמוד בבלי המבואר "שפה ברורה – עוז והדר" (ליום חמישי) קלא

הערוגות המקיפות אותה, ואת הפנימית לא ימלא, אלא יזרע רק חלק מהשורה שבקצה הערוגה, באופן שנתבאר למעלה, ומדוע נדחק רב להעמיד את המשנה בערוגה בחורבה, שאין שם ערוגה אחרת.

מתרצת הגמרא: **גְּזִירָה שְׁמָא יִמְלֵא אֶת הַקְּרָנוֹת** – רב סובר שאם נתיר לו לזרוע ערוגות סביבה, יש לחשוש שמא בשעה שזורע את האמצעית ישכח וימלא את השורות שבסופה, ואחר כך יזרע את הערוגות שסביבה כפי שזרע את הערוגה האמצעית, ולא ישים לבו לעירובי הזרעים של שתי הערוגות, והרי אין בין הזרעים שבסוף ערוגה זו לאלו שבחבירתה, רק שני טפחים ושל הגבולות של שתי הערוגות

מקשה הגמרא על התיורין: **וְלֹא יִהְיֶה דִּין הָעֲרוּגָה אֶלָּא כְּדִין רֹאשׁ תוֹר יָרֵק**, שהוא כצורת משולש שנמשך ובא משדה לשדה (ציור ב), שהואיל וניכר שאינו מזו שנכנס אליה אלא מזו שיצא ממנה, אין בו משום כלאים, ואף שהם יונקים זה מזה, **מִי לֹא תֵּנֶן** – וכי לא כך שנינו (כלאים פ"ג מ"ג), **הֵיךְ רֹאשׁ תוֹר יָרֵק** – קרן זוית של שדה ירק הנראית כמשולש, **נִכְנָם לְתוֹךְ שָׂדֶה** של ירק אחר, אף על פי שאין רוח בניניהם, **מוֹתֵר, מִפְּנֵי שְׁנֵרְיָהּ** וניכר שהוא סוף השדה הסמוכה ואין כאן עירוב, וקשה שגם בנידוננו נאמר כן, שהואיל והערוגות ניכרות ביניהן אין לחשוש לעירוב, ומה בכך שזרע את הערוגות שסביבותיה סמוך לערוגה זו. מתרצת הגמרא: **אֵין 'רֹאשׁ תוֹר' בְּעֲרוּגָה** – רב סובר שאין היתר של ראש תור מתיר את היוצא מערוגה לערוגה, ורק אם הוא יוצא משדה לשדה, או מערוגה לשדה, או משדה לערוגה, שאלו ניכרות ומובדלות זו מזו, אבל שתי ערוגות אינן חשובות דיין כדי שתהא ניכרת כל אחת מהן בפני עצמה, ונראות הן כערוגה אחת.

שיטת שמואל החולק על רב: **וְשִׁמּוּאֵל אָמַר, עֲרוּגָה בֵּין הָעֲרוּגוֹת שְׁנֵינִי** – משנתנו מדברת בערוגה הנטועה בין ערוגות, וחולק על רב שאמר שמדובר בערוגה בחורבה. מקשה הגמרא על שמואל: **וְהָא קָא מִיתְעַרְבִי בְּהֶדְרִי** – והלא מתוך שאין בין הערוגות אלא שני טפחים של גבולין, מתערבים עלי הערוגות אלו עם אלו. מתרצת הגמרא: **בְּנוֹטָה שׁוֹרָה לְבָאֵן וְשׁוֹרָה לְבָאֵן** – מה ששמאל העמיד את המשנה בערוגה בין ערוגות, לא נתכוין באופן שמילא את כל רוחות הערוגות סביב, רק את חציין, כגון שבערוגה זו זרע את חציה מצד קרן מזרחית צפונית, ובסמוכה לה זרע מצד מערבית דרומית, כמו שנתבאר לעיל (ע"א) בקושיית הגמרא 'והאיכא מקום קרנות', ונמצא שהזרוע בשתי הערוגות רחוק זה מזה שלשה טפחים ואין העלים מתערבים, ושמואל אינו חושש לשמא ימלא את הקרנות כפי שחשש רב.

הגמרא מוסיפה לדון בענין הערוגה השנייה במשנתנו: **אָמַר עוֹלָא, בָּעֵז בְּמַעְרְבָא** – החכמים שבארץ ישראל נסתפקו, הַפְּקִיעַ – מלשון קריעה, שקרע וחפר בקרקע תֵּלֵם אַחֵר – חריץ עמוק טפח ורחב טפח **עַל פְּנֵי כוּלָּהּ** – על פני כל הערוגה, והעביר בו שורה של זרעים מהמקום הזרוע שבצפון למקום הזרוע שבדרום, וזרע שם מאחד מהמינים שבצפון או בדרום, או מין חמישי, והרי שורה זו זרועה בפחות משלשה טפחים לזרעים שברוחות הערוגה, שהרי רוחבה טפח (ציור ג), **מָהוּ** – מה דין הערוגה, האם יש לחשוש שעל ידי השורה שהעביר באמצע נעשה עירוב, שהרי היא פוגעת בתוך שלשה לזרעים שברוחות, ובטל ההיתר של זריעת חמישה זרעונים, שלא התירו חכמים רק זריעת זרע יחיד באמצע הערוגה, שבאופן זה ניכר שהזרעים מובדלים, או שמא גם בהעברת שורה שלימה ישנו היכר. **אָמַר רַב שְׁשֵׁת, בָּא הָעֲרֻבִּים** שבין הזרעים שבתלם עם הזרעים שברוחות הערוגה, **וּבִיטֵל אֶת הַשְּׁוֹרָה** – את הלכות הערוגה

ששנינו במשנה ואסור. **רַב אָסִי אָמַר, אֵין עֲרוּבוֹ מְבַטֵּל אֶת הַשְּׁוֹרָה**, ומותר.

הגמרא מקשה על רב אסי: **אֵיתִיבָהּ** – הקשה רבִּינָא לְרַב אָסִי על דברי רב אסי, והלא שנינו (כלאים פ"ג מ"ד), הַנוֹטֵעַ בשדהו שְׁתֵּי שׁוֹרוֹת שֶׁל קִישׁוּאִין, ולצידם שְׁתֵּי שׁוֹרוֹת שֶׁל דִּילּוּעִין, ולצידם שְׁתֵּי שׁוֹרוֹת שֶׁל פּוֹל הַמַּצְרִי, מוֹתֵר, ואין זה עירוב, שהואיל וכל מין נטוע בשתי שורות, הרי הוא חשוב כשדה בפני עצמו ויש בכך היכר, אבל הנוטע שׁוֹרָה אַחַת שֶׁל קִישׁוּאִין, ולצידה שׁוֹרָה אַחַת שֶׁל דִּילּוּעִין ולצידה שׁוֹרָה אַחַת שֶׁל פּוֹל הַמַּצְרִי, אָסוּר, לפי שאין שורה אחת נחשבת כשדה בפני עצמו, וקשה לרב אסי שאמר שגם בזריעת שורה אחת ישנו היכר. מתרצת הגמרא: לעולם שורה אחת נחשבת היכר, והטעם שלא התירה המשנה בכלאים זריעת שורה אחת, **דְּשֹׁאֲנֵי הָכָא** – שונה הדבר כאן במשנה, **דְּאִיכָא שְׁרָאכָא** – שהעלים ארוכים ומתערבים זה בזה בהרבה מקומות, ונראה כאילו נזרעו בכלאים, ולכך אין מועילה זריעת שורה ממין זה ושורה ממין זה, אלא אם הם שתי שורות, אולם בסתם זרעים גם בזריעת שורה אחת ישנו היכר.

בהמשך לדין משנתנו ששנינו שאפשר לזרוע כמה מינים בערוגה, משמענו רבי יוחנן כיצד יוכל אדם למלאות גינתו במיני ירק שונים: **אָמַר רַב כְּהֵנָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, הָרוּצָה לְמִלְאוּת כָּל גִּינְתוֹ יָרֵק** מהרבה מינים, **עוֹשֶׂה כָּל עֲרוּגָה וְעֲרוּגָה** מערוגות השדה, מרובעת **שָׂשָׁה עַל שָׂשָׁה** טפחים, **וְעוֹגֵל כָּה עֵיגוֹל בְּרוּחַב הַמַּשָּׁה**, וזרע אותו ממין אחד, **וּמִמְלֵא קְרָנוֹתֶיהָ מִכָּל מַה שִּׁירְצָה** – בקצה הערוגה זרע ברוחב חצי טפח מסביב, מין אחר של ירק, ואין הנגיעה שבין הזרעים שבגבולי העיגול לחלקת הערוגה שנשארה סביבו חשובה עירוב, לפי שכל מין ניכר בפני עצמו מפני צורת העיגול שזרוע אחד המינים, וכמו כן אינו צריך להרחיק בין הערוגות, משום שהזריעה באופן זה יש לה היכר וניכרת כל ערוגה לעצמה.

הגמרא מקשה על רבי יוחנן: **וְהָא אִיכָא דְּבִינֵי וּבִינֵי** – כיצד אמר רבי יוחנן שיכול למלאות את גינתו במינים שונים, הרי כשזרוע את גבולות הערוגות מתערבות הערוגות ביניהן, שהרי כל אחת זרועה מין אחר. מתרצת הגמרא: **אָמַרִי דְּבִי רַבִּי יֵנָא, בְּמַחְרִיב בֵּין הַבִּינִיִּים** ואינו זרע את הגבולות, ומה שרבי יוחנן אמר שממלא את גינתו, הוא לאו דווקא, וכונתו שממלא רק את הערוגות בלא גבולותיהן, ומאחר שמניח את גבולן חרב, ניכרות הערוגות ביניהן ואין כאן עירוב.

רַב אָסִי אָמַר, אפשר להעמיד את דינו של רבי יוחנן גם כשזרע את הגבולות וכדלהלן, שאם הָיוּ זְרוּעֵין שְׁתֵּי – אם הזרעים שזרועים בחצי הטפח המרובע שסביב העיגול זרועים שורה אחת ארוכה, כחוטי השתי הארוגים לאורך האריג, **זוֹרְעֵן** את גבולי הערוגה **עֲרַב** – זרע אותם כנגד הראשונים בשורות של צורת רוחב, כחוטי ערב שארוגים לרוחב האריג (ציור ו), ואם היו ריבועי הערוגות זרועים **עֲרַב**, **זוֹרְעֵן** לגבולים שְׁתֵּי, ועל ידי כך שניכרים גבולות הערוגות ניכרת כל ערוגה לעצמה, ונמצא שאף שהגבולות זרועים אין עירוב בין הערוגות.

הגמרא מקשה על רבי יוחנן שאמר שזריעה בעיגול מתירה לזרוע סביבה: **אֵיתִיבָהּ** – הקשה רבִּינָא לְרַב אָסִי על שיטת רבי יוחנן שהתיר זריעת שני מינים על ידי שאחד מהם זרוע בעיגול, ממה ששנינו בברייתא, **עֲבֹדֶת יָרֵק בְּיָרֵק אַחֵר** – כמה הוא שיעור עבודת ירק, להרחיק ירק אחר ממנו כדי עבודתו, ולא נחשוש עוד לערוב, **שָׂשָׁה טַפְחִים** לחמשה זרעונים, כמו ששנינו במשנתנו, **וְאִזּוּ רֹאִין אוֹתָם** – את הזרעים